

***Mirabilia* nebo *terribilia*? Symbolika mořských monster ve středověku¹**

HANA ŠEDINOVÁ (*Praha*)

Pro moře a tvory v něm žijící nenacházíme u středověkých exegetů jednoznačné výklady. V kladném významu je moře obrazem křtu, evangelia či církve, ryby pak symbolem věřících, které rybáři-apostolové chytají do svých sítí, aby je přivedli k víře v Krista a k věčné spáse.² Moře však představuje rovněž pozemský svět,³ v němž žijí kromě malých ryb i obrovité obludy.⁴ Velcí mořští živočichové znamenají mocné tohoto světa, zatímco hejna menších ryb symbolizují ostatní lidi jakéhokoli věku, stavu, jazyka či pohlaví. A jako jsou některé mořské ryby neškodné a živí se prostou stravou, jiné jsou však krvelačné a rvavé, takže pronásledují a požírají ostatní mořské živočichy, je tomu tak i s lidmi na tomto světě:⁵ někteří jsou skutečně jako ryby, které žijí z kořisti, a ačkoli jsou omýváni mořskou vodou, to jest byli pokřtěni a přijali křesťanskou víru, žijí přesto jako hříšníci a tyrani a projevu jí vůči ostatním svou zlobu a zášť.⁶

¹ Tato studie je pokračováním příspěvku věnovaného latinským jménům mořských monster, cf. HANA ŠEDINOVÁ, *Mořská monstra u Tomáše z Cantimpré a Bartoloměje z Chlumce řečeného Klaret*, in: Listy filologické 128, 2005, s. 295-343 (dále ŠEDINOVÁ 2005).

² Cf. AMBROŽ Z MILÁNA, *Hexaem.* V,7 (PL 14,212C-213A): „Per mare Evangelium et Ecclesiam signari, et quid in mari hoc praestare debeat homo piscis... Evangelium est mare, in quo piscantur apostoli, in quo mittitur rete, quod simile est regno coelorum. Evangelium est mare, in quo Christi figurantur mysteria. Evangelium est mare, in quo Hebraeus evasit, Aegyptius interemptus est. Evangelium est mare, quia sponsa Christi Ecclesia est et divinae gratiae plenitudo, quae supra maria fundata est...“; HRABANUS MAURUS, *De univ.* XI,5 (PL 111,312C): „Mare... baptismum significat.“

³ Cf. *tamtéž* (PL 111,313A): „Mare praesens saeculum significat.“

⁴ Cf. *Žalm* 103 (104),25: „Tu je veliké a širé moře: hemží se v něm nespočetných živočichů maličkých i velkých.“

⁵ Cf. BRUNO ZE SEGNI, *Sent.* 8 (PL 165,964CD).

⁶ Cf. TÝŽ, *Expos. Gen.* 1 (PL 164,155C): „Pisces quoque quidam sunt, qui praedonum more de rapina vivunt, qui eos quidem significant, qui quamvis Christi fidem et nomen

Současný svět však nesuzují pouze tito špatní křesťané. Stejně jako moře silně čeří víry a rozdivočelé vlny, i svět vzdouvají vlny pokušení, otrásají jím bouře utrpení a zmítají jím vichřice nepokojů.⁷ Po tomto nepokojném moři se plaví lodě⁸ a snaží se dosáhnout pevniny; také ony představují v pojetí středověkých exegetů církev a její věrné, kteří plují na plavidle zhotoveném ze dřeva – obrazu Kristova kříže – do přístavu věčné blaženosti.⁹ V úsilí dosáhnout přístavu, který je obrazem ráje, brání církvi a věřícím hrozivá mořská monstra, především však nejstrašnější obluda žijící v moři – zlovolný a zkázu přinášející drak; je to ďábel, jehož sídlem jsou největší mořské hlubiny (*profundum maris*).¹⁰ Proto je v záporném smyslu moře a mořská hlubina obrazem pekla a věčného trestu.¹¹

Na tato symbolická pojetí moře navazují alegorické výklady o jednotlivých mořských monstrech, které nacházíme ve středověkých dílech. Čtyři mořští živočichové (velryba, sirény, krokodýl a *serra*) se objevují v řeckých i latinských verzích *Fyziologu* (2.–11. stol.), který obsahuje symbolické výklady některých zvířat, rostlin a drahých kamenů.¹² Z těchto popisů čerpal autor 12. století Hugo z Fouilloy ve svém spise *De bestiis et aliis rebus*¹³ a rovněž většina středověkých bestiářů sepsaných latinsky i v národních jazycích v průběhu 11. až 13. století, kupříkladu anonymní latinské spisy *Dic-*

in baptismo susceperint, tyrannorum tamen et iniquorum vitam agentes inter immunda animalia computantur.“

⁷ Cf. AUGUSTIN, *Enarr. Psalm.* 103,25 (CCL 40,1523): „Hoc autem saeculum adhuc tentationum fluctibus quatitur, adhuc tempestatibus et procellis tribulationum et tumorum turbatur.“

⁸ Cf. *Žalm* 103 (104),26: „... plují po něm lodě...“

⁹ Cf. AUGUSTIN, *Enarr. Psalm.* 103,26 (CCL 40,1524): „Naves ecclesias intellegimus; commeant inter tempestates, inter procellas tentationum, inter fluxus saeculi, inter animalia pusilla et magna. Gubernator est Christus in ligno crucis suae“; HRABANUS MAURUS, *De univ.* XI,5 (PL 111,313C): „Naves autem merito significantur Ecclesias, quae periculosos fluctus mundi per lignum gloriosae crucis evadunt, portantes populos, qui signo fidei crediderunt.“

¹⁰ Cf. AUGUSTIN, *Enarr. Psalm.* 103,26 (CCL 40,1526): „Hic ergo draco, antiquus hostis noster, ira fervidus, insidiis adstutus, in mari magno est.“

¹¹ Cf. HRABANUS MAURUS, *Alleg. sacr. Script.* (PL 112,995C-996A): „Mare est... infernus, ... poena gehennalis“; TÝŽ, *De univ.* XI,5 (PL 111,314A): „Profundum maris sempiterna damnatio“, a XI,6 (PL 111,315AB): „Abyssus infernum significat..., abyssus damnatio peccatorum sempiterna.“

¹² K tomuto spisu existuje rozsáhlá literatura; cf. především FLORENCE McCULLOCH, *Mediaeval Latin and French Bestiaries*, Chapel Hill 1962, s. 15-30 (dále McCULLOCH 1962).

¹³ Cf. HUGO Z FOUILLOY, *De best.* II,8 (*crocodilus*), II,22 (*serra*), II,32 (*Syrenae*) a II,36 (*aspidotestudo*). K autorství jednotlivých knih tohoto spisu cf. McCULLOCH 1962, s. 30-33.

ta Iohannis Chrisostomi de naturis bestiarum a tzv. *Physiologus Theobaldi*,¹⁴ francouzské bestiáře Filipa z Thaonu, Gervasia, Viléma z Normandie, Petra z Beauvais¹⁵ a Richarda z Fournivalu, či italské anonymní spisky o zvířatech *Libro della natura degli animali* a *Bestiario moralizzato*.¹⁶ Další ojedinelé výklady pocházejí z výkladů církevních otců o stvoření světa: v díle *Hexaemeron* uzavírá Basil z Caesareje († 379) pasáž popisující lstivé a záluďné chování mořské chobotnice moralizací, kterou převzal do stejnojmenného spisu také Ambrož z Milána († 397).¹⁷ Jen několik málo středověkých autorů navázalo na encyklopedistickou literaturu a věnovalo mořským živočichům a moralizacím vycházejícím z jejich vzhledu či chování celou knihu nebo alespoň kapitolu. Zdrojem nejrozmanitějších alegorických výkladů je francouzský kazatel Petr Berchorius (Pierre Bersuire, † 1362), který se ve druhé části své rozsáhlé encyklopedie *Reductorium morale* inspiroval díly Tomáše z Cantimpré a Bartholomaea Anglika a obdařil jednotlivé mořské živočichy podrobnými a často naprosto protikladnými interpretacemi.¹⁸ Text Tomáše z Cantimpré obohatil o alegorický výklad také německý autor Konrád z Megenbergu (1309-1374), který je autorem přírodovědné encyklopedie *Das Buch der Natur*, jejíž součástí je rovněž kniha o zvířatech.¹⁹

Při četbě alegorických výkladů shledáme, že na živočichy označené jako monstra nepohlíželi autoři těchto spisů vždy jako na odpudivé a hrůzostrašné mořské netvory a příšery. Navazovali zde na přístup, který zaujali k neobvyklým mořským živočichům již starověcí autoři, především římský polyhistor Plinius Starší (23-79)²⁰ a řecký spisovatel pozdního období Ailianos (asi 175-235). Na rozdíl od vědeckého přístupu Aristotelova, jehož zoologické

¹⁴ Cf. *tamtéž*, s. 40-44.

¹⁵ Cf. *tamtéž*, s. 47-69.

¹⁶ Cf. LUIGINA MORINI, *Bestiari medievali*, Torino 1996, s. 365-368, 427-428 a 489-491.

¹⁷ Cf. BASIL Z CAESAREJE, *Hexaem.* 7,3; AMBROŽ Z MILÁNA, *Haxaem.* V,8,21.

¹⁸ O mořských tvorech pojednává ve druhé části tohoto spisu, která má název *De proprietatibus*, a to v knize IX (*De piscibus*) a částečně v knize X (kap. 28: *De crocodilo*, kap. 90: *De Sirenibus*, kap. 101: *De testudine*, kap. 102: *De tortuca*, kap. 106: *De vitulo marino*).

¹⁹ Třetí kniha o zvířatech zahrnuje mimo jiné kap. C (*Von den Merwundern*) obsahující popis a alegorický výklad dvacetí monster, kap. D (*Von den Vischen*) obsahující pasáž o velrybě – *cete* (*Von dem Walvisch*), delfinovi (*Von dem Delphin*) a želvě – *testudo* (*Von dem Mersneken*), a kap. E (*Von den Slangen*) obsahující pasáž o Sirenách (*Von der Sirenen*) a želvě – *tortuca* (*Von der Tortuken*).

²⁰ Plinius Starší věnuje mořským živočichům devátou a třicátou druhou knihu své encyklopedie *Naturalis historia*. Někteří tvorové řazení ve středověku mezi mořská monstra (krokodýl, hroch, scink) jsou však popsáni v knize osmé.

spisy byly přeloženy do latiny v průběhu 13. století,²¹ nevychází Pliniovo dílo z osobní empirie, nýbrž se jedná o kompilaci z děl řeckých a římských autorů, jejichž údaje a pozorování často nekriticky přejímá bez dalšího zkoumání. Podobně jako v některých dalších knihách i v deváté knize věnované mořským živočichům není středem jeho zájmu detailní popis způsobu života zvířat a jejich chování, jaký nalezneme u Aristotela, nýbrž převládá zde snaha shromáždit a popsat veškerá *mirabilia*, to jest ukázat svět mořských živočichů jako něco podivuhodného, co vyvolá zájem a zvědavost čtenáře. Již v úvodu knihy poukazuje Plinius na to, že se v moři nachází velké množství obludných bytostí (*monstrifica*), z nichž některé spíše než jiné živé tvory připomínají rozličné věci: ryba *uva* vinný hrozen, ryba *gladius* meč, ryba *serra* pílu a ryba *cucumis* okurku.²² V následujících paragrafech pojednává Plinius o mořských monstrech (*beluae*) žijících v Indickém oceánu a v řece Ganze a při té příležitosti vyjmenovává živočichy, kteří udivují svou mohutností: velryba je velká čtyři jitra, vorvaň je dlouhý dvě stě loktů a úhoř tři sta stop.²³ Jiné obrovité obludy prý obývají Rudé moře a národy žijící v této oblasti používají jejich kosti při stavbě svých domů. V téže oblasti se vyskytují také podivná mořská zvířata, jež se podobají svým vzhledem či chováním dobytku: mají koňskou, oslí nebo býčí hlavu a vycházejí na břeh, kde spásají větve keřů a obilí na poli.²⁴

Neobvyklá mořská zvířata žijí podle Pliniova tvrzení i v jiných mořích a oceánech. U města Cadix při pobřeží Hispánie byla spatřena ryba *arbor*, která kvůli svým doširoka se rozpínajícím „větvim“ nemůže proniknout do žádné mořské úžiny.²⁵ Byly zde viděny také néreovny s lidským obličejem

²¹ Cf. k tomu ŠEDINOVÁ 2005, s. 317-318.

²² Cf. PLINIUS STARŠÍ, *Natur. hist.* IX,3. Jméno *gladius* označuje rybu mečouna, jméno *serra* rybu pilouna. Slovem *uva*, „hrozen“, pojmenovali starověcí autoři patrně shluk vajíček sépie, který má skutečně tvar hroznu. Jméno *cucumis*, „okurka“, bylo přeneseno na bezobratlého mořského živočicha sumýše, jež má měkké a podlouhlé tělo. Cf. ETIENNE DE SAINT-DENIS, *Le vocabulaire des animaux marins en latin classique*, Paris 1947, s. 29 a 119 (dále SAINT-DENIS 1947).

²³ Cf. PLINIUS STARŠÍ, *Natur. hist.* IX,4. Tato čísla jsou nesmyslná; čtyři jitra představují asi 284 x 142 m (1 jitra = 240 x 120 stop), dvě stě loktů asi osmdesát devět metrů (1 loket = 44,4 cm) a tři sta stop rovněž asi osmdesát devět metrů (1 stopa = 29,6 cm). O podobně velké obludě dlouhé šest set a široké tři sta stop se zmiňuje Plinius také v *Natur. hist.* XXXII,10.

²⁴ Cf. PLINIUS STARŠÍ, *Natur. hist.* IX,7. Cf. též STRABÓN, *Geogr.* XV,1,15 (κίτη δ' ἀμφίβια περὶ αὐτὴν γίνεσθαι, τὰ μὲν βουσί τὰ δ' ἵπποις τὰ δ' ἄλλοις χερσαίοις ἐοικότα), který pokládá tyto živočichy za obojživelné a situuje je podle Onésikrita do oblasti kolem ostrova Taprobané (dnešní Cejlon); AILIANOS, *De natur. animal.* XVI,18.

²⁵ Cf. PLINIUS STARŠÍ, *Natur. hist.* IX,8 (cf. též XXXII,144: „... ut a beluis ordiamur, arborea, physeteres, ballaenae“). SAINT-DENIS 1947, s. 9, se domnívá, že se jedná o obrov-

Néreevny – Archiv Pražského hradu, rukopis knihovny Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze L 11, f. 122rb

a tělem pokrytým srstí, Tritón hrající v jeskyni na lasturu a „mořský muž“ (*homo marinus*) připomínající celým svým zjevem člověka.²⁶ Za vlády císaře Tiberia vyvrhl prý oceán na břeh jednoho ostrova ležícího proti pobřeží lyonské provincie naráz více než tři sta mořských živočichů, kteří vzbudili úžas svou rozmanitostí a obrovitostí, a neméně takových monster (*beluae*), mezi nimi „mořští sloni“ (*elephanti*), „mořští berani“ (*arietes*) a četné néreevny, bylo vyplaveno na pobřeží Galie.²⁷ Kosti obrovité obludy, jíž byla podle pověsti vydána na pospas Androméda, prý nechal přivést do Říma za svého aedilského úřadu Marcus Scaurus.²⁸

skou medúzu nebo chobotnici, zatímco HENRI-JULES COTTE, *Poissons et animaux aquatiques au temps de Pline*, Paris 1944, s. 248 (dále COTTE 1944), uvažuje o nějaké bohatě rozvětvené chaluze ze Sargasového moře.

²⁶ Cf. PLINIUS STARŠÍ, *Natur. hist.* IX,9-10 (cf. též XXXII,144: „... tritones, nereides, ... homines, qui marini vocantur“). SAINT-DENIS 1947, s. 51, se domnívá, že „mořský muž“ by mohl být kapustňák náležející do řádu sirén.

²⁷ Cf. PLINIUS STARŠÍ, *Natur. hist.* IX,10 (podobně XXXII,144-145: „... elephanti... et alii piscium forma, arietes, ... vituli, ... asellus“). SAINT-DENIS 1947, s. 35, pokládá „mořského berana“ za kosatku a „mořského slona“ v těchto Pliniových pasážích za mrože, zatímco COTTE 1944, s. 227, a FILIPPO CAPPONI, *Natura aquatilium (Plin. nat. hist. IX)*, Genova 1990, s. 41, se domnívají, že „mořský slon“ je druh žraloka, snad žralok veliký z řádu obrounovitých.

²⁸ Cf. PLINIUS STARŠÍ, *Natur. hist.* IX,9-11.

S líčením o podivných či podivuhodných mořských tvorech nebo úkazech, které tito živočiškové vyvolávají, se setkáme v průběhu celé Pliniovy deváté knihy a další nalezneme v knize třicáté druhé, jejímž námětem je léčení pomocí živočišných látek. V řece Ganze žijí podle tvrzení autora velicí červi dlouzí šest loktů, kteří jsou schopni stáhnout do vody i slona,²⁹ při jižním pobřeží Hispánie žila obrovská chobotnice, která chodívala krást potravu na břeh,³⁰ a při pobřeží Mauretánie vyletuje z vody takové množství ryb, že se loď pod jejich nápořem potopí.³¹ K obzvláštním divům náleží podle Pliniova názoru argonaut, který dokáže plout po hladině ve své skořápce jako v loďce,³² nebo malá rybka štítovec lodní, jež má takovou sílu, že pokud přilne k lodi, dokáže zpomalit její plavbu.³³ Podle Pliniova vyprávění zpomalil štítovec při bitvě u Aktia vedoucí loď egyptského loďstva pod velením Marka Antonia, takže Antonius musel přestoupit na jinou loď a římskému loďstvu tím bylo umožněno zaútočit s větším nápořem, a podobně se prý na cestě do Antia zdržel císař Caligula; tato událost, jak Plinius poznamenává, je dokladem toho, že štítovec může být pokládán za jakýsi druh věštného znamení, protože brzy po svém návratu byl Caligula zavražděn.³⁴

V popisu neobvyklých mořských tvorů ještě předčí Plinia Ailianos, autor sbírky kuriózních příběhů ze života zvířat *De natura animalium*. I jeho zaujaly především mimořádné rozměry některých ryb, jež komentuje ve více pasážích: V Indickém oceánu prý žijí monstra (κίτη), která mají pětkrát větší hmotnost než ti největší sloni, neboť jejich boky měří až dvacet loktů, čelisti až patnáct loktů a ploutve u žáber mají šířku sedmi loktů,³⁵ a za králů Psammeticha a Amasida se v Egyptě objevili krokodýlové o délce dvaceti pěti

²⁹ Cf. *tamtéž*, IX,46.

³⁰ Cf. *tamtéž*, IX,92.

³¹ Cf. *tamtéž*, XXXII,15.

³² Cf. *tamtéž*, IX,88: „... inter praecipua autem miracula est, qui vocatur nautilus.“

³³ Cf. *tamtéž*, IX,79 a XXXII,2-6. Jak uvádí D'ARCY WENTWORTH THOMPSON, *A Glossary of Greek Fishes*, London 1947, s. 68 (dále THOMPSON 1947), toto tvrzení se objevuje poprvé u OVIDIA, *Halieut.* 100 (*Parva echeineis adest, mirum, mora puppibus ingens*). Ve Středozezemním moři se vyskytuje např. štítovec lodivod. Štítovcovití mají na hlavě protáhlý orgán, kterým se přísávají na žraloky, želvy, mořské savce a dokonce na lodě; dorůstají do metrové délky, takže se lze skutečně domnívat, že několik přísátých štítovců by mohlo ovlivnit rychlost a směr malé plachetnice. Cf. LUBOMÍR HANEL, *Svět zvířat*, IX (*Ryby*, 2), Praha 2000, s. 40, tab. 11.

³⁴ Cf. PLINIUS STARŠÍ, *Natur. hist.* XXXII,4.

³⁵ Cf. AILIANOS, *De natur. animal.* XVI,12. Uvedené rozměry představují devět, necelých sedm a přes tři metry. V jiné pasáži (*tamtéž*, XIII,20) se Ailianos zmiňuje o neuvěřitelně obrovských mořských monstrech žijících uprostřed oceánu, jež někdy zasáhne i blesk.

a dvaceti šesti loktů;³⁶ v oblasti kolem Syrty žijí mořské obludy velké jako trojveslice a v Indii na pobřeží Gedrosie žijí mořská monstra dlouhá polovinu stadia, jež při výdechu vzduchu z nozder zdvihají do obrovské výše mořské vlny a vzbuzují tak úžas nezkušených námořníků, kteří pokládají tento jev za mořský vír.³⁷ U ostrova Taprobané lze prý spatřit želvy tak obrovské, že se pod střechu zhotovenou z jediného krunýře o délce až patnácti loktů vejde početné množství lidí,³⁸ a chobotnice dosahují v některých případech rozměrů kytovce, takže mohou nepozorovaně plavat v jejich houfu.³⁹ Nakonec se Ailianos rozepisuje o obludně velké mořské stonožce, kterou prý viděli, jak plave s hlavou nad hladinou a se zježenými chlupy třícími z nozder, nebo jak se dokonce nadnáší na hladině celým tělem, jehož velikost odpovídá trojveslici běžné velikosti. Pozoruhodný je Ailianův popis způsobu, jakým stonožka plave: řada jejích noh na každé straně těla se totiž pohybuje jako vesla zasazená do otáčivých čepů.⁴⁰

Ailianos upozorňuje nejen na obrovité rozměry, ale rovněž na neobvyklý zjev a chování některých tvorů žijících v moři. Delší pasáž věnuje ostrovu Taprobané (dnešní Cejlon) a uvádí, že v moři, které ostrov obklopuje, žije nespočetné množství ryb a mořských monster, která mají lví, leopardí, vlčí nebo beraní hlavu; a navíc, což je ještě větší div, tam prý žijí monstra, která se podobají satyrům nebo mají podobu ženy s ostny namísto vlasů. Podle jiných svědectví tam existují také další obludní tvorové, jejichž vzhled by nedokázali přesně zachytit ani zkušení malíři, schopní vymyslet i ty nejúžasněj-

³⁶ Cf. *tamtéž*, XVII,6. Uvedené rozměry představují asi dvanáct metrů, krokodýl nilský však dosahuje délky nanejvýš šest metrů.

³⁷ Cf. *tamtéž*. Trojveslice byla dlouhá asi třicet pět metrů, polovina stadia představuje asi osmdesát devět metrů (1 stadion = 600 stop = 177,6 metrů).

³⁸ Cf. *tamtéž*, XVI,17. Uvedené rozměry představují téměř sedm metrů. Ve skutečnosti dosahují želvy délky nanejvýš dvou a půl metru. Již PLINIUS STARŠÍ, *Natur. hist.* IX,35, se zmiňuje o želvách Indického oceánu, které jsou tak velké, že jejich krunýře slouží jako střechy domů a obyvatelé žijící na ostrovech Rudého moře je používají jako loďky, neuvádí však Ailianovy přemrštěné rozměry želvího krunýře.

³⁹ Cf. AILIANOS, *De natur. animal.* XIII,6.

⁴⁰ Cf. *tamtéž*, XIII,23. O mořské stonožce se zmiňují již ARISTOTELÉS, *Hist. animal.* IX,37, 621a6, PLINIUS STARŠÍ, *Natur. hist.* IX,145, a OPIANOS, *Haliout.* II,424-433, kteří popisují především následky jejího jedovatého kousnutí. Badatelé se domnívají, že se v těchto případech jedná o zástupce kmene kroužkovců, kam náleží např. nereidky a afroditky, cf. COTTE 1944, s. 234; VLADIMÍR MOTYČKA – ZDENĚK ROLLER, *Svět zvířat*, X (*Bezobratlí*, 1), Praha 2001, s. 52-54. Tito živočichové však dosahují délky nanejvýš několika desítek centimetrů, proto je třeba pokládat obří Ailianovu stonožku (dlouhou, vzhledem ke srovnání s průměrně velkou trojveslicí, asi třicet pět metrů) za výplod fantazie tohoto autora nebo jeho pramene.

Testudines – Archiv Pražského hradu, rukopis knihovny Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze L 11, f. 124ra

ší kombinace tělesných tvarů. Tato zvířata mají velmi dlouhé a zakroucené ocasy a namísto tlap klepeta nebo ploutve. Žijí tam prý rovněž obojživelná zvířata, která v noci vycházejí z vody a pasou se na obdělávaných polích jako dobytčata, nebo třesou datlovými palmami a živí se plody, jež spadaly na zem.⁴¹

Neobvyklé mořské živočichy je však možno podle líčení Ailiana spatřit i v jiných částech oceánu: Při pobřeží Kalábrie žijí velcí tuňáci, z nichž někteří připomínají vepře.⁴² V Rudém moři žije živočich s chrupavčitou kostrou, kterému se říká „mořská opice“. Má barvu a rozplácly čumák s širokými ústy jako opice suchozemská, avšak ploché tělo připomínající rejnoka kryje jakési pouzdro, které vypadá jako želví krunýř. Když tento tvor roztáhne ploutve, člověk by jej považoval za ptáka, protože když plave, zdá se, jako by spíše letěl.⁴³ Jakási egyptská ryba reaguje na měsíční fáze; projevuje se to

⁴¹ Cf. AILIANOS, *De natur. animal.* XVI,18. OTTO KELLER, *Die antike Tierwelt*, I, Leipzig 1909, s. 414, se domnívá, že by se v tomto případě mohlo jednat o dugonga, který žije při pobřeží Indického oceánu. Dugong indický z řádu sirén je býložravý savec přizpůsobený životu ve vodě; cf. MILOŠ ANDĚRA – JAROSLAV ČERVENÝ, *Svět zvířat*, III (*Savci*), 3), Praha 2000, s. 31. V jiné pasáži (XIII,21) se Ailianos zmiňuje o antropomorfních mořských monstrech.

⁴² Cf. AILIANOS, *De natur. animal.* XV,3.

⁴³ Cf. *tamtéž*, XII,27 (πίθηκος, οὐκ ἰχθύς, ἀλλὰ σελαχῶδες). THOMPSON 1947, s. 200, navrhuje ztotožnit „mořskou opici“ s dasem mořským, jehož jméno znělo v řečtině také βάρραχος, „mořská žába“. Tato ryba odpudivého vzhledu dorůstá až do jednoho a půl metru, má nápadně velkou, shora zploštělou širokou tlamu vybavenou ostrými

na jejích játrech, která se zvětšují a zmenšují podle toho, jak měsíc dorůstá nebo ubývá.⁴⁴ V řece Ganze zase žijí krokodýlové s rohem na horní čelisti; Indové je používají jako nástroj trestu a předhazují zločince těmto krokodýlům jako krmení.⁴⁵ Jinde je prý možno se setkat se žralokem, který rodí ústy; u tohoto poznatku však Ailianos projevuje jisté pochybnosti a uvádí, že podle některých autorů vznikl tento nesprávný dojem tím, že zahlédne-li žralok nepřátelsky naladěnou rybu, zhltně svá mláďata, aby je ukryl, a jakmile nebezpečí pomine, zase je živá z tlamy vyvrhne.⁴⁶ Podobný text uvádí Ailianos o „mořském psu“, který je rovněž ztotožňován se žralokem: jestliže se bezprostředně po porodu objeví nějaké nebezpečí, právě narozené mláďě prý vklouzne zpět do lůna samice, a když nebezpečí pomine, opustí tento úkryt, jako kdyby se v té chvíli znovu narodilo.⁴⁷

Aries – Archiv Pražského hradu, rukopis knihovny Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze L 11, f. 127^m

Podrobnější pasáž věnuje Ailianos „mořskému beranovi“, s jehož popisem se setkáme pod jmény *orcha* a *aries marinus* již u Plinia Staršího.⁴⁸ Tento zuřivý a lstivý mořský živočich ztotožňovaný s kosatkou má podle líčení Plinia Staršího chování lupiče a vůči člověku pocituje hlubokou nenávisť. Proto skrytý ve stínu zakotvených lodí číhá, zda si někdo nepůjde zaplavat, pak se

zuby a široké ploutve. Cf. LUBOMÍR HANEL, *Svět zvířat*, VIII (Ryby, 1), Praha 1998, s. 124, tab. 42; THOMPSON 1947, s. 28.

⁴⁴ Cf. AILIANOS, *De natur. animal.* XII,13 (φυσά).

⁴⁵ Cf. *tamtéž*, XII,41.

⁴⁶ Cf. *tamtéž*, X,65 (γαλέος).

⁴⁷ Cf. *tamtéž*, I,17 (κύων θαλαττία).

⁴⁸ Cf. PLINIUS STARŠÍ, *Natur. hist.* IX,12-14 (*orcha*) a 145 (*aries marinus*); AILIANOS, *De natur. animal.* IX,49 a XV,2 (ὁ θαλάττιος κριός); TOMÁŠ Z CANTIMPRÉ, *De nat.* VI,39 (*orcha*) a VII,18 (*aries marinus*).

k loďce nepozorovaně přiblíží a potopí ji. Podle Ailiana se zase snaží prudkými pohyby při plavání vyvolat vysoké vlny a zaplavit jimi plovoucí loď, neváhá však ani stáhnout do vody člověka, který stojí na břehu. Svou zlobu si vybíjí také na bezmocných velrybách a jejich mláďatech, a to takovým způsobem, že se v Ailianově podání stává z „mořského berana“ skutečný mořský netvor. Má rovněž mohutné nozdry, jimiž je schopen prudce vydechnout a poté nasát velké množství vzduchu; této schopnosti využívá při svých útocích na velryby, jejichž snahu o záchranu i jejich bezmocnost v boji proti této kruté obludě popisuje Ailianos velmi působivě: Jakmile velryba zaznamená, že se dostala do blízkosti tohoto mořského zabijáka, který pro ni představuje jistou smrt, začne jako o život plavat k souši, kde se skryje v mořské jeskyni; její útěk však neunikne pozornosti „mořského berana“, který ji zběsile pronásleduje a nakonec se položí před ústí jeskyně, kde svou oběť vyčenichal, a mohutnými nozdrami začne vysávat vzduch z prostoru mezi ním a velrybou. Ta se snaží uniknout hlouběji do jeskyně, nakonec však podlehne, nechá se vytáhnout tím strašlivým dechem z jeskyně ven, jako by ji „mořský beran“ táhl na řemeni, a stává se za zoufalých výkřiků jeho potravou.

*

Pod vlivem starověkých autorů, kteří měli snahu předložit čtenáři vše podivuhodné a zvláštní ze světa mořských živočichů, zaznamenal také středověký encyklopedista Tomáš z Cantimpré (1201-1272) rozmanité tělesné znaky nebo duševní vlastnosti, kvůli nimž oddělil neobvyklé mořské tvory od „obyčejných“ ryb a popsal je ve zvláštní knize. Autorův postoj k těmto rozmanitým živočichům, které po vzoru Plinia Staršího označuje nezřídka za *valde* či *satis mirabiles*, vyjadřují nejlépe slova, která stojí v úvodu jeho šesté knihy pojednávající o mořských monstrech: „Všemohoucí Bůh stvořil mořská monstra, aby vzbuzovala na světě úžas. Zdá se, že je třeba se nad nimi podívat tím spíše, že se jen málokdy naskytnou lidskému zraku. Vskutku je možno říci, že s výjimkou člověka, v němž se zjevně odráží stopa svaté Trojice, nalezneme na světě stěží něco jiného, v čem by se tak podivuhodně projevil Boží působení. Vždyť co neobyčejnějšího je na světě k vidění než obrovští mořští netvoři a velryby, které můžeme ve velikosti bezpochyby srovnávat s horami a širými planinami?... A není důvod si myslet, jak soudí někteří lidé, že se taková monstra zrodila ze spojení odlišných druhů, nýbrž je třeba věřit, že Bůh dal vzniknout všem těmto tvorům zároveň s ostatními již při stvoření světa...“⁴⁹

⁴⁹ *Tamtéž*, VI,1: „Monstra marina sunt ab omnipotente Deo in ammirationem orbis data. In hoc enim magis ammiranda videntur, quia raro conspectibus hominum offerun-

Tomášův popis těchto neobvyklých mořských živočichů se stal východiskem pro výklady středověkých komentátorů a moralizátorů, kteří nacházejí k jejich vzhledu či chování paralely s lidským chováním a vyjadřují jejich prostřednictvím svůj kladný nebo naopak záporný názor na jednání lidských jedinců.

Neobvyklý vzhled mořských živočichů

Po vzoru Plinia a Ailiana komentovali také středověcí autoři nejen obrovité rozměry některých mořských tvorů, ale rovněž jiné neobvyklé rysy v jejich vzhledu nebo v uspořádání jejich vnějších či vnitřních orgánů. Z velkých mořských živočichů podněcovala jejich fantazii především velryba (*balena*). Podle Tomášových slov je to tak veliké zvíře, že je námořníci pokládají mnohdy mylně za ostrov, u něhož s ulehčením zakotví v případě blížící se bouře a rozdělají oheň, aby si připravili jídlo; jakmile však toto monstrum ucítí žár na svém hřbetě, ponoří se do hlubiny a stáhne s sebou loď i se všemi námořníky.⁵⁰ Vorvaň (*pister*) zase vyvolává hrůzu lidí plavících se na lodi tím, že se v celé své délce vztyčí ve vodě, až vypadá jako nesmírně vysoký sloup, a zaplavuje loď přívaly vody, kterou ze sebe vyvrhuje.⁵¹ A nakonec *xifius* (*zifius*) vzbuzuje děs nejen svou ozrutnou velikostí, nýbrž celým svým hrozivým vzhledem: „*Xifius*, jak říká Basil Veliký v knize *Hexaemeron*, vy-

tur. Verumtamen dici potest, quod vix in aliquibus rebus sub celo ita mirabiliter operatus sit Deus, excepta humana natura, in qua vestigium Trinitatis resultare videtur. Quid enim mirabilius videri potest sub celo monstro ceti atque balene, quod in magnitudine montibus ac vastissimis campis proculdubio comparatur?... Nec credendum est, sicut quidam opinati sunt, huiusmodi monstra ex adulterinis commixtionibus generata, sed Deum hec omnia inter primordiales creaturas originaliter procreasse.“

⁵⁰ Cf. *tamtéž*, VI,6 (s. v. *cethe*). Historka o mořském netvoru vypadajícím jako ostrov a o zkáze námořníků, kteří si na jeho hřbetě rozdělali oheň, se nachází již v řeckém a latinském *Fyziologu* (cf. *Physiologus Graecus*, 17 [red. I], *Physiologus Latinus*, 24 [versio B], 30 [versio Y]), kde má toto monstrum jméno „hadoželva“ (ἀσπίδοχελώνη, *aspisichelone*, *aspis testudo*, *aspidoceleon*). Ve středověkých bestiářích je tato obluda zobrazována jako obrovská velryba, cf. např. University Library, Cambridge, Ms. li.4.26; Bodleian Library, Oxford, Ms. Bodl. 602, f. 22^v, a Ms. Ashmole 1511, f. 86^v; British Library, Londýn, Add. Ms. 11283 (cf. FRANCIS KLINGENDER, *Animals in Art and Thought to the End of the Middle Ages*, London 1971, s. 385-386); British Library, Londýn, MS Harley 4751, f. 69^r. Příběh o velrybě velké jako ostrov se promítl i do středověkého textu *Navigatio sancti Brendani*, 10 (s. 20-21).

⁵¹ Cf. TOMÁŠ Z CANTIMPRÉ, *De nat.* VI,41. Jméno *pister* je středověká latinská varianta řeckého subst. *physeter* označujícího vorvaně, který dosahuje délky i přes dvacet metrů a je schopen vymrštit celé tělo nad hladinu.

volává opravdový strach. Je to mořský netvor, který překonává jakoukoli lidskou představu, a je tak obrovský, že budí dojem, jako by si prozírává matka příroda při jeho stvoření zažertovala. Nepodobá se totiž jiným rybám ani mořským obludám, nebo dokonce pozemským šelmám či nebeskému ptactvu, nýbrž má vzhled, jímž se může vychloubat snad jenom on, takže nabízí těm, kdo na něj hledí, zaslouženou podívanou a nutí ty, kdo měli možnost jej spatřit, aby všemožně chválili Stvořitele. Pokud bys uzřel hlavu toho netvora, poznáš, že je naprosto obludná; pokud bys uzřel hlubinu jeho úst, prchneš před ní jako před propastí smrti; pokud bys uzřel jeho oči, zděsíš se; pokud bys uzřel celé jeho tělo, přiznáš, že jsi v přírodě nikdy předtím nic podobného neviděl.⁵²

Pister – Archiv Pražského hradu, rukopis knihovny Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze L 11, f. 123ra

K velrybě, jejíž hřbet pokrytý pískem vypadá jako ostrov, připodobnili středověcí moralizátoři lichváře, kteří shromažďují velké bohatství, a když se pak obyčejní chudí lidé plaví se po „moři“ tohoto světa zaradují, že našli před chudobou útočiště, a vyhodí na tomto písčitém ostrově kotvu, to jest vypůjčí si peníze na úrok, lichváři od nich začnou prostřednictvím soudních přípeníze vymáhat a zničí je.⁵³ Naproti tomu *Fysiologus* ztotožňuje s námořníky, kteří zakotví bez rozmyšlení u takového nepravého ostrova, ty, kdo

⁵² Cf. *tamtéž*, VI,60. Termín *xifius* pochází z řečtiny a označuje obvykle mečouna obecného, který měl v latině podle svého nejvýraznějšího znaku, totiž rypce v podobě meče, také jméno *gladius*. Na tomto místě se však pravděpodobně jedná o nějakého obrovitého kytovce. K tomuto jménu viz ŠEDINOVÁ 2005, s. 316.

⁵³ Cf. PETR BERCHORIUS, *Reduct. propr.* IX,15 (554a). Alegorické výklady *ad bonam* i *ad malam partem* podává také *tamtéž*, IX,22 (s. v. *cetus*), zde však interpretace souvisí s jinými rysy ve vzhledu a chování tohoto živočicha.

v sobě nemají dost silnou víru a nechají se snadno oklamat ďáblovou lstivostí, takže je posléze pohltí hlubina pekla.⁵⁴

Pro vorvaně nacházíme ve středověkých spisech symboliku kladnou i zápornou. Již sám Tomáš ve své knize o mořských monstrech píše, že tohoto tvora lze ztotožnit se svatým Augustinem, který ční v domě Božím nad ostatními komentátory Písma jako nejsilnější a nejvyšší sloup a tím, že ze sebe vyplavuje v mohutné míře proud nauk, zavraždil celou církev a náročnými a četnými rozpravami vyvrátil učení heretiků zmítaných pochybami. S tímto výkladem se shoduje rovněž Petr Berchorius,⁵⁵ jenž dále připodobňuje k tomuto mořskému živočichu také spravedlivého člověka, který se pozdvihuje vzhůru prostřednictvím kontemplace, až je z něho pevný sloup, a z jehož úst plyne přívál modliteb, kázání a projevů zbožnosti, který děsí ty, kdo se nacházejí na plavidle tohoto světa a jež lze ztotožnit s demony.⁵⁶ V jiné interpretaci však autor používá záporný výklad, neboť přirovnává k tomuto obrovitému zvířeti ďábla, který se vypíná ve své zpupnosti a ve snaze potopit spravedlivé do propasti hříchů zaplavuje loď přívalem pokušení a utrpení.⁵⁷

⁵⁴ Cf. *Physiologus Graecus*, 17 (red. I), *Physiologus Latinus*, 24 (versio B), 30 (versio Y), a PETR z BEAUVAIS, *Best.* 25: „Ensi sont menes a mort cil qui sont mescreant et qui ne cougnoissent les engiens del dyable et cil qui mettent leur esperanche en luy et (se lient) en ses oevres sicomme cil qui lierent lors nes a la bieste il sont plongiet el perdurable feu dinfer.“ Monstrum se u Petra z Beauvais jmenuje *lacovies*; McCULLOCH 1962, s. 91, pozn. 27, předpokládá, že tento název pochází ze jména *Jacoines*, jímž je velká ryba označena ve starofrancouzském překladu díla *Navigatio sancti Brendani* (v latinském originále *Iasconius*). Cf. též VILÉM z NORMANDIE, *Best.* 2255-2292. Rovněž v bestiárii FILIPA z THAONU, *Best.* 1929-1940, je velryba obrazem ďábla, moře symbolem tohoto světa, písek představuje bohatství, jež lze na tomto světě získat, a námořník je totéž co duše. Oheň, který si námořníci rozdělávají na písčitém hřbetě velryby, pak autor ztotožňuje s láskou, kterou člověk ve své duši pocituje ke zlatu a stříbru; jakmile ďábel tuto zhoubnou touhu u člověka zaznamená, stáhne jej do hlubiny zmaru („Li cetus diable est / e la mer cest mund est, / e les graveles sunt / les richeises del mund; / e le anme notuner, / cors nef k'il deit garder; / e li fuis est amur, / que hume aime cum seigneur / sun or e sun argent. / Quant ceo diable sent / e melz seür serat, / lores le neierat“).

⁵⁵ Cf. PETR BERCHORIUS, *Reduct. propr.* IX,92 (580a-b).

⁵⁶ Cf. *tamtéž* (580b): „Vel iste significat quemlibet virum iustum, qui per contemplationem sursum erigitur et sicut columna per constantiam firmatur et fluctus orationis, praedicationis et devotionis de ore eructat, quibus ipsos mundi navigatores daemones stupefacit et turbat.“

⁵⁷ Cf. *tamtéž*: „Vel dic, quod iste piscis significat diabolium, qui contra naves, id est contra iustos, per superbiam erigitur et sicut columna contra ipsos taliter confirmatur, quod fluctibus tribulationum et tentationum ipsos submergere in profundum peccatorum molitur, propter quod iusti non immerito conturbantur.“ Autor uvádí ještě další záporné interpretace (zpupní a nespravedliví boháči a úředníci).

Zifius – Archiv Pražského hradu, rukopis knihovny Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze L 11, f. 125^m

Děsivé monstrum *xifius*, nepodobné žádnému čtvernožci, ptáku nebo rybě, představuje v alegorickém výkladu Petra Berchoria ty, kdo se chtějí za každou cenu odlišovat, ať jsou to někteří řeholníci, kteří nechtějí sdílet s ostatními prostý a všední život v řádu a neustále na sebe upozorňují, nebo hloupí mladíci, kteří se nápadně šatí a chovají se výstředně.⁵⁸ Lze však s tímto mořským netvorem ztotožnit rovněž ty, kdo se honosí tak velikou špatností a jejichž obrovská hříšnost je tak strašlivá, že nelze nalézt nic podobného ani mezi ptáky, to jest zpupnými lidmi, ani mezi pozemskými šelmami, to jest lakomci, ani mezi mořskými rybami, to jest rozmařilci. Proto se takoví lidé jeví ve své obludnosti všem jako ta nejhroživější stvoření a praví se o nich v *Knize Moudrosti* (2,15): „Je nám na obtíž na něho pohledět, protože jeho život se nepodobá životu druhých a jeho chování je úplně odlišné.“⁵⁹

⁵⁸ Cf. *tamtéž*, IX,135 (594a): „Vel istud potest allegari de singularibus in religione, qui vitam communem nolunt tenere, imo vitam habere singularem et aliis dissimilem gloriantur. Gaudent enim aliis dispares apparere et aliis per hypocrisim praepollere. Potest etiam allegari de fatuis iuvenibus, qui ita in habitu et gestu transformantur, quod nulli assimilari gloriantur.“

⁵⁹ Cf. *tamtéž*: „Istud patet de quibusdam, qui ita gloriantur in malitia et potentes sunt iniquitate et ita sunt monstrosi per vitiorum enormitatem, quod nec inter volucres coeli, sc. superbos, nec inter bestias terrae, scilicet avaros, nec inter pisces maris, sc. luxuriosos, est facile eis aliquem similem reperire. Et ideo mores eorum sunt ita monstrosi et dispares universis, quod merito omnibus sunt horribiles ad videndum. Sapi. 2. Gravis est nobis etiam ad videndum, quoniam dissimilis est aliis vita eius.“

*

Zájem středověkých autorů však vyvolávaly nejen obrovité rozměry, ale rovněž neobyčejný zjev nebo neobvyklé uspořádání vnitřních orgánů některých mořských tvorů. U ryby *kylion* se prý příroda musela zmýlit nebo pozměnil obvyklé uspořádání ohled na to, co je prospěšné, protože na rozdíl od jiných zvířat uložila u této ryby opačně některé vnitřní orgány: játra nalevo a slezinu napravo.⁶⁰ *Zytiron* je zase velká a silná obluda, kterou někteří lidé nazývají také „mořský válečník“ (*miles maris*); hlavu jí totiž pokrývá jakási helmice z tlusté a pevné svaštělé kůže a na krku má podle Tomáše zavěšený dlouhý a široký trojúhelníkový štít, který jí slouží jako ochrana proti ranám případných útočníků.⁶¹

Podle Petra Berchoria je pravá strana symbolem věčného štěstí a blaženosti, tedy věčného života (*aeterna felicitas*), zatímco levá strana představuje prospěch a štěstí, jehož se člověku dostává na tomto pozemském světě (*mundana prosperitas*). Játra, která jsou podle lékařů sídlem krve a jsou umístěna na pravé straně těla, znamenají lásku, zatímco slezina, jež je sídlem černé žluči a je umístěna vlevo, je obrazem smutku a bázně; proto mají řádní lidé pocítovat lásku a touhu po nebeské blaženosti a naopak se obávat prospěchu v pozemském životě. Avšak mnozí lidští jedinci jsou jako ryba *kylion*, neboť mají místo, z něhož vyvěrá láska, umístěno na levé straně představující pozemský svět; milují tedy pozemské štěstí a mají strach usilovat o dosažení blaženosti na nebesích.⁶²

Monstrum *zytiron* zvané kvůli některým svým tělesným znakům „mořský válečník“ (*miles maris*) představuje ve výkladu Petra Berchoria především dobré a spravedlivé muže, kteří jsou duchovními rytíři (*milites spirituales*) Ježíše Krista. Ti bojují proti všem nepřátelům duše, zaštiťující se svým pevným odhodláním a chráníce se bázní Boží. Štít jejich odhodlání má tvar trojúhelníku, který symbolizuje tři teologické ctnosti, to jest víru, naději a lásku;

⁶⁰ Cf. TOMÁŠ Z CANTIMPRÉ, *De nat.* VI,30. K identifikaci tohoto monstra viz ŠEDINOVÁ 2005, s. 331-333.

⁶¹ Cf. TOMÁŠ Z CANTIMPRÉ, *De nat.* VI,59. Toto jméno označovalo některý druh mořské želvy, viz ŠEDINOVÁ 2005, s. 336-337.

⁶² Cf. PETR BERCHORIUS, *Reduct. propr.* IX,58 (570a-b); cf. též KONRÁD Z MEGENBERGU, *Das Buch der Natur*, IIIC,13, jenž pokládá toto zvíře za symbol převráceného řádu, jako když blázní chtějí poučovat moudré, mrzáci skáčou přes lavice a šlechta se chová nešlechtně („Kilion... Pei dem tier verstên ich all verkêrt ordenung, als wenn die tôren die weisen lêren wellent und dâ die schâmel über die penk hupfent und wâ daz adel unedelt“).

Zitiron - Archiv Pražského hradu, rukopis knihovny Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze L 11, f. 125ra

jeho vyhloubenost je obrazem jejich pokory, jeho síla a tvrdost symbolem jejich trpělivosti, stálosti a odolnosti vůči pokušení a utrpení. Přilbice ze svaštělé kůže pak znamená bázeň Boží, která chrání mysl před pýchou a nicotným počínáním a nutí člověka pamatovat na pomíjivost a slabost lidského těla a na smrt, která z něho v případě, že neodolá ďáblovým svodům, zanechá jen vráscitou schránku. Petr Berchorius uzavírá svůj výklad citátem svatého Pavla z *Listu Efezským*, v němž apoštol vyzývá křesťany k oblečení bojové zbroje, aby mohli odolat ďáblovým svodům. K těmto zbraním, jimiž se má věřící bránit proti mocnostem temna, náleží rovněž štít víry a přilba spasení (cf. *Ef 6,10-17*).⁶³

Zvláštní chování mořských živočichů

Chování mořských živočichů je nesmírně rozmanité a není tedy překvapivé, že středověcí moralizátoři pro ně nacházeli stejně rozmanité alegorické výklady. Někdy je zaujala záměna rodičovské role zvířat, jindy trvalá nebo dočasná změna jejich životního prostředí. Velkou pozornost věnovali také zbraním, které příroda rybám nadělila pro boj s člověkem i mezi sebou navzájem.

⁶³ Cf. PETR BERCHORIUS, *Reduct. propr.* IX,136 (594a-b); autor uvádí ještě další, kratší výklady, všechny však *ad malam partem*. Toto monstrum totiž může představovat rovněž špatné rytíře a kruté šlechtice, namyšlené studenty a naduté mnichy nebo hádavé a utrahačné řeholníky. Ti všichni rozdmychávají na tomto světě sváry a války a vyvolávají neklid ve svých vlastech, v církvi i ve vzdělávacích institucích.

Středověké autory zaujalo kupříkladu chování sumce (*glanis*, *silurus*, *glamanez*), jenž se vyznačuje mimořádnou starostlivostí o oplodněná vajíčka.⁶⁴ Již Basil Veliký ve svém díle *Hexaemeron* poukazuje na skutečnost, že „na rozdíl od ptáků ryby většinou nesedí na vejcích, nestavějí hnízda ani své potomky pracně nekrmí; když je vajíčko z rybího těla vypuzeno ven, ujme se ho voda a sama z něho učiní živého tvora“.⁶⁵ Proto nepřekvapuje, že neobvyklá starostlivost sumce o vajíčka a jikry nalezla svou chválu rovněž ve středověkých alegorických výkladech. Petr Berchorius využil v tomto případě propastného kontrastu mezi chováním sumčího samce, jehož péče o vajíčka a potěr je tak výjimečná, a samičky, která o své potomky neprojeví nikdy ani tu nejmenší starost a bez jakýchkoli výčitek svědomí se volně toulá vodou a tráví si život, jak se jí zlíbí, a připodobnil k samcům dobré, statečné a spravedlivé preláty, kteří se pečlivě starají o své ovečky a chrání je před všemi duchovními i světskými nepřáteli; jako sumec vydává při ochraně svých potomků různé zvuky a je-li chycen do sítě, rozerve ji, podobně i prelát brání své chráněnce prostřednictvím modliteb a kázání a z lásky k nim se snaží uniknout ze sítě pokušení, aby jim nedávali špatný příklad. Naproti tomu samička sumce představuje preláty špatné, slabé a zženštilé, kteří nejen že nedbají o duchovní nebo světské potřeby svého stáda, ale nevěnují mu ani tu nejkratší chvíli a místo toho marní čas na různých královských a panovníckých dvorech.⁶⁶

⁶⁴ Cf. TOMÁŠ Z CANTIMPRÉ, *De nat.* VI,26 (*glamanez*), VII,20 (*clautius*, *glanis*), VII,74 (*silurus*). Viz ŠEDINOVÁ 2005, s. 329-330.

⁶⁵ BASIL VELIKÝ, *Hexaem.* 7,2 (překlad K. Korteová).

⁶⁶ Cf. PETR BERCHORIUS, *Reduct. propr.* IX,50 (567a-b): „Charissimi, generaliter scriptura per parentes vult intelligere praelatos, et ideo masculi significant praelatos bonos, virtuosos et fortes, foeminae vero significant praelatos malos, foemineos atque molles. Quid ergo? Pro certo masculi, id est iusti et boni praelati, sunt solliciti circa pullos et circa subditos gubernandos et circa eos a cunctis adversantibus tam spiritualibus quam temporalibus protegendos. Foeminae vero, id est praelati foeminei, de pullis et subditis non curant et de ipsorum regimine, nutrimento et fomento, [et] tam spirituali quam temporalis, penitus nunquam tractant... Boni enim solent subditos associare et praesentialiter defendere et nutrire et per praedicationem et orationem pro eorum tuitione ad terrendum adversarios clamare et cum ipsis personaliter habitare et etiam amore ipsorum exeundum rete tentationum fortius convalere (!) et, ne dent eis mala exempla tentationum, rete peccati diligentius praecavere ipsumque fortius rumpere et exire. Foeminei vero cum pullis praesentialiter non morantur, sed dimissa cura pullorum circumquaque in curiis regum et principum divagantur.“

*

Změnu životního prostředí komentovali středověcí autoři u více mořských tvorů. *Abydes* je živočich, který žije zpočátku ve vodě, kde nachází také svou potravu, později se však mění jeho podoba a zvíře vystoupí na souš a živí se na zemi; tehdy dochází ke změně jeho jména na *astoas*.⁶⁷ Jiní mořští tvorové opouštějí své obvyklé prostředí jen nakrátko, jako například *barchora*,⁶⁸ která vychází čas od času na břeh a spásá tam traviny, nebo létající ryby, které se někdy vynesou na svých širokých ploutvích do vzduchu a letí na krátkou vzdálenost společně s ptáky.

V interpretaci Petra Berchoria je *abydes* měnicí natrvalo své životní prostředí na prvním místě symbolem Krista, který byl před svým vtělením Bůh a přebýval ve vodě věčné blaženosti; při jeho vtělení v člověka však došlo k jeho podivuhodné přeměně. A když se z Boha stal člověkem a z ryby suchozemským zvířetem, přijal nejen jinou podobu, neboť „oblékl“ lidské tělo, ale změnil i své jméno na Ježíš a rovněž svou přirozenost tím, že se namísto přísné spravedlnosti oděl v lásku a milosrdenství.⁶⁹ Ke trojí proměně dochází podle Petra také u biskupů: poté, co se z kleriků stanou dohlížitelé⁷⁰ nad svými ovečkami, změní se nejen jejich titul, ale i jejich postavení a mravy.⁷¹ K mořskému monstu *abydes* však lze připodobnit rovněž odpadlíky. Jsou to lidé, kteří jsou na počátku „mořskými tvory“, neboť plovou v moři posvátně

⁶⁷ Cf. TOMÁŠ Z CANTIMPRÉ, *De nat.* VI,2. K tomuto živočichu viz ŠEDINOVÁ 2005, s. 318-319.

⁶⁸ Cf. TOMÁŠ Z CANTIMPRÉ, *De nat.* VI,5 (*barchora*); jméno označovalo patrně druh želvy, viz ŠEDINOVÁ 2005, s. 320-321.

⁶⁹ Cf. PETR BERCHORIUS, *Reduct. propr.* IX,4 (551b): „Vel potest dici de Christo, qui primo ante incarnationem erat animal marinum, scilicet Deus, per rigorem iustitiae avarus, sicut exemplis pluribus comprobatur. Sed procul dubio iste tandem in incarnatione fuit mirabiliter transmutatus, quando de Deo homo et de pisce animal est effectus; tunc enim mutavit formam, carnem vestiendo, mutavit conditionem pietatem et misericordiam induendo, mutavit nomen Iesu ab angelo vendicando. Mutatus est igitur de Deo in virum, de iusto in pium, de Deo in Iesum. Mutatus est in forma per novi habitus assumptionem. 3. Reg. 22. Rex Israel mutavit habitum et ingressus est bellum... Et breviter iste, qui a principio in aqua aeternae voluptatis et in profundo maris paradisi habitaverat, terrestre animal est effectus, in quantum in terra cum hominibus fuit personaliter conversatus.“

⁷⁰ Cf. řec. ἐπίσκοπος, „dohlížející na (něco, někoho)“, „ochránce“, „biskup“.

⁷¹ Cf. PETR BERCHORIUS, *Reduct. propr.* IX,4 (551b): „Vel potest dici in bono de illis, qui ad dignitatem nominantur et eliguntur, utpote qui iam non clerici, sed episcopi nominantur, quod scilicet ipsi cum mutatione nominis etiam conditiones et mores in bonum mutare tenentur, quia si prius erant pisces, id est canales et aquei, tamen ex nunc debent esse animalia, id est iusti, animati, fortes et terrei.“

úcty a víry a pobývají ve vodě božské milosti; v průběhu času se však změní z ryby v pozemskou šelmu a usilující jen o pomíjivé věci tohoto světa odvracejí se s ošklivostí od moře představujícího víru.⁷² Záporně vykládá chování tohoto mořského živočicha také Konrád z Megenbergu: zvíře žijící ve svém mládí v moři ztotožňuje s mladým člověkem, jenž pobývá nejprve ve slané vodě prospěšného trestu a moudrého učení, vyznačuje se mnoha ctnostmi a lze jej tedy nazývat andělem. Jakmile však vystoupí z vody na břeh, to jest vyroste, jeho ctnost se obrátí v hříchy; tehdy také dochází ke změně jeho jména z anděla na ďábla. A autor končí svůj alegorický výklad obecně známým příslovím: *Junger engel, alter tiefel*.⁷³

Barchora, která sice vychází za potravou na břeh, pak se ale musí vrátit do vody a ponořit se, aby se jí kůže na zádech nevysušila od slunce, představuje řeholníky, kleriky a kněží, kteří jsou nuceni pobývat na zemi i ve vodě, to jest zabývat se záležitostmi světskými i duchovními. Pokud vyjdou na břeh, aby se zde věnovali záležitostem tohoto pozemského světa, setrvávají zde však jen krátký čas, neboť začnou brzy pociťovat potřebu navrátit se zpět do vod zbožného rozjímání. Na souši je totiž vysušuje žár pokušení, takže po delší době by již nebyli schopni návratu do vod zbožnosti a pohybovali by se jen na povrchu plané slávy.⁷⁴

⁷² Cf. *tamtéž*: „Tales procul dubio sunt apostatae, qui scilicet in principio sunt animalia marina et in mari religionis et fidei natantia, aquae divinae gratiae viventia, sed pro certo processu temporis ipsi de pisce mutantur in bestiam scilicet, mare religionis dimittententes et ad terram, id est ad mundum se per apostasiam convertentes, mutant sibi formam scilicet in habitum, ne cognoscantur, conditionem scilicet in moribus, ut secularibus conformentur, et etiam aliquotiens mutant nomen, ut scilicet alii esse credantur... Et breviter isti ex toto fiunt terrei, terrene et temporaliter viventes et mare religionis prae caeteris abhorrentes.“

⁷³ Cf. KONRÁD Z MEGENBERGU, *Das Buch der Natur*, III,C,1.

⁷⁴ Cf. PETR BERCHORIUS, *Reduct. propr.* IX,14,1 (553b): „Dic tamen hic, quod nos religiosi et clerici et etiam praelati, qui more istius animalis terram et aquam habemus habitare et temporalia et spiritualia ministrare, quando contingit nos exire ad terram, id est ad temporalia ministranda, non debemus ibi diu stare, quin ad aquam devotionis et ad mare religionis per contemplationem redeamus et quin aquis lachrymarum, conpunctionis et devotionis nos saepius balneemus, quia alias si nimis extra circa temporalia manserimus, cutis voluntatis nostrae calore tentationum per indevotionem desiccabitur et per obstinationem taliter indurabitur, quod ad bona spiritualia nos flectere nequibimus nec iuxta votum in aquam devotionis nos profundabimus, imo superius circa temporalia vagabimus et per inanem gloriam supernatabimus et curremus, quia pro certo qui circa temporalia nimis intenderit, ita efficietur indevotus et durus, quod vix ad spiritualia plus redibit et quod nunquam in aquam devotionis se amplius profundabit.“ Cf. též KONRÁD Z MEGENBERGU, *Das Buch der Natur*, III,C,3, který komentuje alegoricky skutečnost, že *barchora* má tvrdou tlamu, v níž může drtit i kameny, a že se živí drobnými rybkami. Podle

Lugigo – Archiv Pražského hradu, rukopis knihovny Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze L 11, l. 122^a

Jedním z létajících živočichů je *lugigo*, podle názoru Tomáše tak podivuhodné zvíře (*monstrum mirabile*), že se zdá, jako by si v jeho případě stvořitelka příroda hrála. Tento šupinatý mořský živočich totiž proplouvá společně s ostatními rybami hlubinami moře, když se mu však mořské vody omrzí, zdvihne se pomocí křídel nad hladinu a společně s ptáky vzlétne do výše; ve vzduchu však není schopen odolávat dlouho náporům větru a musí se posléze vrátit zpět do vody.⁷⁵ Jeho snaha neobývat pouze moře, ale vznést se čas od času jako pták nad jeho hladinu, si získala v očích středověkých moralizátorů sympatie. Podle Petra Berchoria představuje tento mořský živočich mnohé lidi, kteří sice žijí po většinu svého života v moři, to jest na tomto pozemském světě, kde se věnují obchodování a jiným světským činnostem, přece se však někdy vznesou společně s ptáky, totiž s muži duchovně zaměřenými, na křídlech naděje a lásky nad hladinu, to jest nad obyčejné pobývání a žití, přemítají společně s nimi o věcech náležitějších k věčné spáse a pouštějí se do konání nějakého dobrého díla. Bohužel se však příliš obávají větru, neboli pokání, utrpení či závanu pokušení, a tak, jakmile pocítí tento strach, zanechají své chvályhodné činnosti a navracejí se zpět ke svému obvyklému žití na tomto světě.⁷⁶

autora je tedy obrazem lidí, kteří ve své natvrdoosti dokážou pochopit jen malé, to jest jednoduché věci.

⁷⁵ Cf. TOMÁŠ z CANTIMPRÉ, *De nat.* VI,32. Ke jménu *lul(l)igo*, jež označovalo buď oliheň, nebo některý druh létající ryby, viz ŠEDINOVÁ 2005, s. 305, pozn. 38.

⁷⁶ Cf. PETR BERCHORIUS, *Reduct. propr.* IX,60 (571a): „Vel dic, quod isti significant multos seculares, qui de mari mundi, ubi habitant, et de fluctibus negotiorum secularium

Létat dokáže také mořský živočich *ludolacra*, jehož povaha i vzhled jsou mimořádně zvláštní (*animal natura et forma valde mirabile*), neboť má čtyři ploutve – dvě na obličejí a dvě na zádech –, díky nimž se pohybuje úžasnou rychlostí z místa na místo, kamkoli jej žene jeho přání.⁷⁷ V moralizaci Petra Berchoria je tato ryba obrazem lidské duše. Její obličej znamená přítomnost, záda budoucnost a čtyři křídla či ploutve čtyři duševní stavy – bolest, radost, naděje a strach –, jež duši provázejí na její cestě. Na obličejí, totiž v současném životě, je člověk ovládán radostí a bolestí, a to radostí z dobra a bolestí ze špatnosti, kdežto na zádech, to jest v budoucnosti, bude pociťovat naděje a strach, naděje na dobro (to jest na spásu) a strach ze zla (tedy z věčného zavržení).⁷⁸

Obzvláště širokými ploutvemi a křídly je obdařena v očích středověkých autorů rovněž *serra*. Když toto monstrum spatří na moři nějakou loď, zdvihne svá křídla nad hladinu a začne s lodí soutěžit v rychlosti. Pokud se mu ani

cum alis spei et charitatis se quandoque elevant sursum cum avibus, id est cum viris spiritualibus, cogitando de superioribus et aeternis et de pertinentibus ad salutem, ita quod quandoque aggrediuntur aliquod opus bonum et aliquem volatum operis virtuosí. Sed quid? Pro certo isti mirabiliter timent ventum, id est poenitentiae et tribulationis vel tentationis flatum, et ideo statim, quod istum sentiunt, solent a volatu incepti boni operis retrocedere et iterum ad mare et ad mundana redire et rursum de ave in piscem, id est de iusto in impium, se mutare.“ Podle jiné interpretace je *luligo* obrazem různých lidí, obyčejných chudáků i moudrých advokátů a rádců, kteří se na křídlech náhle nabytého bohatství nebo pozemského vědění vynesou k rozličným hodnostem a úřadům; i v takovém vysokém postavení je však dostihne utrpení a smrt a oni padnou do hlubiny pekla. V jiné pasáži, *tamtéž*, IX,62 (571b), ztotožňuje Petr Berchorius s tímto živočichem (zde oliheñ) zlé boháče, advokáty a lichváře.

⁷⁷ Cf. TOMÁŠ Z CANTIMPRÉ, *De nat.* VI,33. O této rybě a jejím názvu viz ŠEDINOVÁ 2005, s. 333-334.

⁷⁸ Cf. PETR BERCHORIUS, *Reduct. propr.* IX,61 (571a-b): „Charissimi, iste piscis significat animam seu mentem. Quatuor alae sunt quatuor affectiones, scilicet dolor et gaudium, spes et timor, quibus proculdubio anima vertitur ubicunque... Facies autem secundum Gregorium praesentiam significat... Dorsum vero absentiam designat. Dico igitur, quod anima quatuor habet alas, id est quatuor cordis affectiones, quibus scilicet medianibus de una volitione ad aliam circumfertur. Sed pro certo de istis quatuor duae sunt in facie, id est in praesenti, scilicet gaudium et dolor. Duae vero sunt in dorso, id est in futuro et absenti, scilicet spes et timor, quia scilicet istae duae affectiones, scilicet gaudium de bono, dolor de malo, versantur circa res praesentes. Aliae vero duae, scilicet spes boni et timor mali, versantur circa res futuras et absentes. Istae sunt ergo quatuor alae, quibus mens nostra in mari huius mundi diversimode monetur et quibus de uno ad aliud agitur.“ Cf. rovněž výklad KONRÁDA Z MEGENBERGU, *Das Buch der Natur*, III,C,14, podle něhož označuje toto zvíře rozumem obdařeného člověka. Dvě ploutve na obličejí jsou symbolem rozumu a rozumem řízené vůle, zatímco dvě ploutve na hřbetě představují poznání a touhu. Těmito čtyřmi schopnostmi se člověk odlišuje od ostatních živočichů.

Ludolatra – Archiv Pražského hradu, rukopis knihovny Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze L 11, f. 122ra

po třiceti nebo čtyřiceti stadiích nepodaří k lodi přiblížit, unaveno křídla složí a nechá se unášet mořským proudem.⁷⁹ Oproti předchozím dvěma létajícími mořským živočichům se dostalo tomuto monstři v očích středověkých autorů spíše negativního pohledu. Podle textu *Fyziologu* představuje moře tento svět, zatímco loď je obrazem spravedlivých, kteří proplouvají bez jakéhokoli nebezpečí nebo ztroskotání své víry bouřemi a vichřicemi a vítězí nad smrtonosnými vlnami, to jest nad nepřátelskými mocnostmi světa. *Serra*, která prohrává svůj závod s lodí, znamená ty, kdo sice měli na počátku snahu konat dobré činy, v tomto úsilí však nevytrvali, protože je přemohla žádostivost, zpupnost, nestřídmost, rozmařilost a další hříchy, které se přes ně převalily jako rozbouřené mořské vlny a potopily je do hlubiny smrti.⁸⁰

⁷⁹ Cf. TOMÁŠ Z CANTIMPRÉ, *De nat.* VI,44. Identifikace tohoto monstra je prozatím nejasná; termín *serra* označuje ve středověku obvykle pilouna, kterého však Tomáš uvádí v kap. 45 (*serra alterius speciei*). Snad by se v tomto případě mohlo jednat o některý druh létající ryby, stejně jako v případě monstra *luligo*. Ve středověkých bestiářích je létající *serra* zobrazována skutečně dvojím způsobem (vždy však ohrožuje loď s námořníky): buď jako ryba s křídly, nebo (méně často) jako ryba s pilovatým hřbetem. K těmto středověkým zobrazením srov. GEORGE C. DRUCE, *On the Legend of the Serra or Saw-fish*, in: *Proceedings of the Society of Antiquaries of London* 31, 2nd series, 1919, s. 20-35.

⁸⁰ Cf. *Physiologus Latinus*, 4 (versio B, versio Y, versio BIs), a PETR Z BEAUVAIS, *Best.* 4: „La mers porte la samblance de ceste siecle. Elles senefient les iustes qui sans nul peril de foy passerent parmi les tourmens et les tempiestes de ceste monde. La serre qui voelt corre contre les nefz senefie chiaus qui commencent a manoir en boines oevres et apries se defallent et sont vaincu de pluseurs visces, cest de convoitise, dorguel, divresce, de luxure et de maint autres visces qui les traient en infier, sicomme les ondes de mer traient

V líčení Petra Berchoria je loď symbolem církve vedené Duchem svatým bezpečně k přístavu, zatímco *serra* představuje tyranického vládce, který se snaží plout stejně rychle jako tato loď pomocí svých ploutví, jež lze připodobnit ke křídům zpupnosti, povýšenosti a požitků. Takový vládce závidí církvi, že pluje svobodně a spolehlivě k přístavu, a tak roztáhne svá křídla pýchy a krutosti a pokouší se zabránit lodi v plavbě. Jeho snaha mu však není nic platná, neboť „není snadné bojovat proti Pánu“ (*Sír* 46,8). A tak se posléze i tyran v tomto úsilí unaví a klesne do hlubiny pekla, podle slov *Iz* 14,11: „Do podsvětí byla svržena tvá pýcha.“⁸¹

Zcela negativní alegoreze se dostalo tomuto mořskému monstři v bestiárii Filipa z Thaonu.⁸² *Serra* se lví hlavou a rybím ocasem představuje ďábla, moře tento svět, loď společenství lidí a vítr, který loď pohání, Ducha svatého. Pokud toto monstrum dostihne a předhoní loď, kterou pronásleduje, připraví ji o vítr, a stejně tak pokud ďábel dostihne ty, které pronásleduje, připraví je o blahodárné působení Ducha svatého; tito lidé pak nenávidí modlitbu a kázání a oddávají se pouze zlým myšlenkám, které jsou obrazem nenávidného řezání této ryby do lodi (*serra* – *serrare*). Pokud se však této rybě nepodaří loď dostihnout a svěst věřící ke zlu, ponoří se zpět do moře a požívá zde ryby, neboli lidi na tomto světě, kteří dlí ve smrtelném hříchu.

la serre au fons.“ Srov. též VILÉM Z NORMANDIE, *Best.* 421-457. Podle GERVASIA, *Best.* 1105-1136, představuje loď apoštoly, zatímco *sarce*, pták s velkými křídly, pilovatým hřbetem a širokým zubatým ocasem, je symbolem těch, kdo v touze zachovávat poslušnost a čistotu vstupují do kláštera, potom se však nechají zlákat přepychem a hanebnostmi, a upadají tedy do hlubiny hříchu.

⁸¹ Cf. PETR BERCHORIUS, *Reduct. propr.* IX,110 (587a): „Navis, quam Spiritus sanctus ducit ad portum et quam gubernaculum providentiae regit per fretum, est Ecclesia; serra vero cum pinnulis excoarationis et rapinae et cum alis praesumptionis, elationis et superbiae est tyrannus. Quid igitur? Pro certo saepe fit ut serra, id est aliquis crudelis princeps et secularis imperator vel tyrannus invideat navi Ecclesiae per mare huius seculi velificanti, et quia displicet sibi, quod tot et tantis utitur libertatibus et quod ita libere et autentice tendit ad portum, in contrarium nititur velificare et Ecclesiae libertatibus obviare et sic solet alas superbiae erigere, pinnulas acutae crudelitatis extendere et se isti navi opponere et eam in cursu sui regiminis impedire. Sed quid? Procudubio pro nihilo tentat hoc facere, quia necesse est navem Ecclesiae praevalere, teste enim Scriptura Eccles. 46. Pugnare contra Dominum non est facile.“ V jiných středověkých dílech je *serra* obrazem ďábla, který se stále snaží dohnat loď, to jest zvítězit nad člověkem; cf. *Libellus de nat. animal.* 42. Podobně *Bestiario moralizzato*, 6: „De la serra... Quella fera è lo Nemico k'aferra / quelli ke volio de l'alma pensare; / questo mondo è lo mar profondo e salso, / onde la gente passa con paura / da poi ke so' renduti a Deo servire; / [e] lo Nemico mesale e falso / de gir[e]lli tentando no. llascia ora, / volendo lo' da Dio fare partire.“

⁸² Cf. FILIP Z THAONU, *Best.* 1681-1738.

Serra – Archiv Pražského hradu, rukopis knihovny Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze L 11, f. 123rb

*

Některá mořská monstra nevyvolávají v očích středověkých autorů děs svou obrovitostí, příroda je však obdařila strašlivou zbraní, kterou využívají v boji proti člověku nebo proti ostatním rybám. Narval (*monoceros*) má na čele roh, jímž neváhá napadat plavidla,⁸³ mečoun (*gladius*) se rodí s rypcem protaženým do podoby meče, jímž proráží a potápí lodi,⁸⁴ a piloun (*serra*) má podle Tomášova popisu pilovatý hřbet, jímž řeže do dna lodi, aby do ní vnikla voda, loď se potopila a ryba se pak mohla nasytit mrtvými těly těch, kdo se na lodi plavili.⁸⁵

Kupodivu kladný výklad nacházíme u Petra Berchoria v případě narvala. Přestože jej středověcí přírodovědci popisují jako hrozné monstrum, které usiluje o to způsobit záhubu co nejvíce lidem, a proto svým rohem vráží do středu lodního kýlu ve snaze rozlomit loď ve dvě, podle Petra je narvalův jediný roh obrazem Kristovy jedinečné moci, kterou uplatňuje při rozsuzování lidí; tato moc je tak velká, že dokáže zlomit a zahubit hříšníky, kteří se plaví po moři tohoto světa. Bůh však stvořil narvala natolik pomalého, že mu mno-

⁸³ K tomuto živočichu viz ŠEDINOVÁ 2005, s. 310.

⁸⁴ Cf. TOMÁŠ Z CANTIMPRÉ, *De nat.* VI,27. Termín označuje mečouna dorůstajícího do délky až šest metrů; mečoun má takovou sílu, že při velké rychlosti dokáže prorazit svým „mečem“ i trup lodi.

⁸⁵ Cf. *tamtéž*, VI,45 (*serra alterius speciei*). Lat. subst. *serra* má základní význam „pila“, odtud též „piloun“.

hé lodi dokážou uniknout; i tuto pomalost spojuje autor s Kristem: je symbolem Kristovy rozvážlivosti, trpělivosti a dobrotivosti při konání spravedlnosti, jak vyplývá i ze slov apoštola Petra (2P 3,9): „Pán neotálí splnit svá zaslíbení, jak si to někteří vykládají, nýbrž má s námi trpělivost, protože si nepřeje, aby někdo zahynul, ale chce, aby všichni dospěli k pokání.“⁸⁶

Pro mečouna, který proráží a potápí plavidla svým rypcem dlouhým a ostrým jako meč, vytvořil Petr Berchorius několik zcela protichůdných výkladů. Na prvním místě k němu připodobňuje opět Krista, jehož ústa budou ve chvíli soudu jako meč (cf. Zj 1,16; 2,16) a jenž nezaváhá potrestat a nechat pohltit hlubinou hříšníky, kteří se jako na lodi plaví po moři tohoto světa poháněni touhou po plané chvále a slávě (cf. Dt 32,41-42).⁸⁷ Mečoun však představuje v další Petrově interpretaci také ďábla, který se snaží svým pokoušením a vmlouvavostí proniknout do myslí spravedlivých, kteří se plaví po moři hořkosti a kajícnosti a poháněni vanutím Ducha svatého spějí ke břehu, to jest k nebeské vlasti; jakmile ďábel spatří jejich loď na obzoru, zaútočí na ni svým bodcem a usiluje potopit tyto spravedlivé prostřednictvím hříchu do propasti pekla.⁸⁸ Stejně tak spatřuje obraz ďábla i v pilounovi, neboť po-

⁸⁶ Cf. PETR BERCHORIUS, *Reduct. propr.* IX,79 (577a-b). V dalších výkladech přirovnává autor k narvalovi mimo jiné soudece; jako je narval ozbrojen rohem, i oni jsou jakoby ozbrojeni svou touhou spravedlivě soudit a pronásledují lodě, to jest hříšníky. Nevrhají se však do vynášení rozsudku o překot, ale soudí uvážlivě a s ohledem na závažnost věci. V záporném výkladu je však tento živočich symbolem pomalých soudců, kteří nechají ve své línosti hříšníky uniknout.

„Mořský jednorožec“ je obrazem Krista pravděpodobně též pod vlivem tradičního alegorického výkladu jednorožce (*unicornis*); roh tohoto bájného čtvernožce je však symbolem Ježíšovy jednoty s Otcem, cf. *Physiologus Latinus*, 16 (versio B): „Est animal, quod graece dicitur monosceros, latine vero unicornis... Sic et dominus noster Iesus Christus, spiritualis unicornis... Quod autem unum cornu habet in capite significat hoc, quod dicit salvator: ‚Ego et pater unum sumus‘ (J 10,30).“

⁸⁷ Cf. PETR BERCHORIUS, *Reduct. propr.* IX,51 (567b): „Vel dic, quod iste piscis est Christus, qui in iudicio os habebit sicut gladium, per asperam sententiae fulminationem. Unde etiam Apo. 1. Ipse dicitur habere in ore gladium bis acutum. Nam naves, id est peccatores nunc per mare huius mundi vento vanae laudis vagantes, tunc puniendo perforabit et eas submerget, destruet et damnabit.“

⁸⁸ Cf. *tamtéž*: „Vel dic, quod gladius est diabolus, cuius os, id est tentatio et suggestio, naves, id est iustos, quos per mare et amaritudinem poenitentiae et per flatum sancti Spiritus videt ad patriam properare, solet quandoque perforare et penetrare per tentationem et aquam mundi delectabilium immittere per complacentiam et delectationem et sic solet eos submergere in peccatum, per malum consensum et operationem et in profundum inferni detrahare per animae et corporis damnationem.“ V dalších výkladech připodobňuje autor k mečounu v kladném významu kazatele a v záporném smrt, nactiutrhače a udavače. KONRÁD Z MEGENBERGU, *Das Buch der Natur*, III,C,12, ztotožňuje s mečounem ty, kdo

Gladius – Archiv Pražského hradu, rukopis knihovny Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze L 11, f. 121rb

dobně jako toto mořské monstrum i ďábel člověka pokouší a svádí, doráží na něho svým pilovatým hřbetem, až se mu podaří rozetnout „lod“ jeho dobrého odhodlání, zaplavit ji „vodou“ jeho zalíbení si ve špatnosti a prostřednictvím hříchu jej zahubit v hlubině.⁸⁹

*

Nepřátelské chování namířené proti člověku či proti ostatním tvorům žijícím v moři, ba dokonce i proti příslušníkům vlastního druhu, zdůrazňují středověcí autoři i u dalších monster, avšak kromě fyzických dispozic, které jim příroda nadělila, využívají tyto živočichové mnohdy také zbraně psychologické, totiž svou lstivost a záludnost. Jakmile „mořský mnich“ (*monachus maris*) zaznamená, že se po mořském břehu prochází nějaký člověk, snaží se ho zaujmout hravým vyskakováním na hladinu a nepozorovaně se tak k němu přiblížit, aby jej posléze uchopil a stáhl ke dnu.⁹⁰ Chobotnice (*polipus*)

svou lživou výpovědí u soudu probodávají jakoby zobcem kýl spravedlnosti, a nechají tak klesnout ke dnu, to jest odsoudit, i ty, kdo jsou v právu.

⁸⁹ Cf. PETR BERCHORIUS, *Reduct. propr.* IX,110 (586b-587a): „Vel serra est diabolus, qui occulte tentationem et delectationem suggerendo nos secat et sic aqua malae complacentiae vel consensus navem voluntatis intrante nos per peccatum submergit et necat et tandem in inferno devorat aque gravat.“

⁹⁰ Cf. TOMÁŠ Z CANTIMPRÉ, *De nat.* VI,34. K identifikaci „mořského mnicha“ viz ŠEDINOVÁ 2005, s. 314-315.

Equonilus – Archiv Pražského hradu, rukopis knihovny Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze L 11, f. 120va

používá k těmto účelům svá chapadla, kterými ovine a odvléče do moře člověka, jenž stojí na lodi a neprojevuje dostatečnou obezřetnost.⁹¹ *Ceruleum*, monstrum žijící v řece Ganze, má zase dvě paže, jimiž dokáže uchopit a stáhnout do vody u napajedel i velmi mohutná zvířata.⁹² Za zvlášť nebezpečného a lstivého tvora byl pokládán krokodýl (*cocodrillus*), který prý předstírá se zavřenými očima spánek nebo dokonce smrt, přitom však má otevřenou tlamu plnou ostrých zubů a je připraven způsobit v každém okamžiku záhubu kterémukoli živému tvorů.⁹³ Rovněž „nilský kůň“ (*equonilus*), monstrum žijící v řece Nilu, jež má podle Tomáše nohy a drápy jako krokodýl, avšak mnohem větší, baží nejvíce po tom přinášet záhubu člověku a jiným živým tvorům. Jakmile totiž zahlédne nějakou loď, zapře se jednou nohou do země a druhou do lodi, až loď rozerve na dva kusy nebo ji převrátí a potopí. Je to tak silný netvor, že je možné jej chytit pouze do sítě upletené ze železných řetězců, a má tak tlustou kůži, že ji není možné prorazit kopím; jediná možnost, jak ho zabít, je rozbít mu hlavu železným kladivem.⁹⁴ Obrovská kosatka (*orcha*) zase zuřivě pronásleduje a vraždí jak velrybí mláďata, tak březí či kojící velryby. Nejprve na ně zaútočí svými velkými zuby, pak je zažene na širé moře, kde jsou bez jakékoli ochrany, a nakonec je zatlačí na mělčiny, kde naleznou svou záhubu na ostrých skaliscích.⁹⁵

⁹¹ Cf. TOMÁŠ Z CANTIMPRÉ, *De nat.* VI,43.

⁹² Cf. *tamtéž*, VI,14. K identifikaci tohoto živočicha viz ŠEDINOVÁ 2005, s. 313-314.

⁹³ Cf. TOMÁŠ Z CANTIMPRÉ, *De nat.* VI,7.

⁹⁴ Cf. *tamtéž*, VI,19. Některé pasáže Tomášova textu se shodují s jeho popisem hrocha (kap. 28: *ipothamus*), v tomto případě se však jedná spíše o smyšlenou obludu.

⁹⁵ Cf. *tamtéž*, VI,39. Viz též výše, pozn. 48.

Není nikterak překvapivé, že středověcí moralizátoři vykládali takové nepřátelské a nenávislné chování téměř výhradně *ad malam partem* a ztotožňovali tuto monstra na prvním místě s ďáblem a jeho rozmanitými způsoby, jak svést člověka z pravé cesty. Jeho obrazem je nejen vorvaň, zaplavující lodi přívaly vody, mečoun, který proráží lodní kýl svým ostrým zobcem, a piloun, který rozřezává dno lodi pilovatým hřbetem, ale rovněž „mořský mnich“ snažící se hrou přilákat člověka kráčejičího po břehu moře, aby ho mohl stáhnout pod vodu; je jako ďábel, který si před člověkem nejprve hraje a předvádí mu nejružnější pokušení, svody a falešná potěšení, a když pak vidí, že nešťastníka zaujal a vzbudil jeho pozornost, svede jej k hříchu a vtáhne do propasti utrpení.⁹⁶ Jindy má ďábel podobu chobotnice, která obtočí svými osmi chapadly člověka stojícího neopatrně na palubě lodi a odvede jej do hlubiny. Tato chapadla jsou obrazem ďáblovy zlovolnosti, falešnosti, ve mlouvavosti, úlisnosti, pokrytectví, ponoukání, naléhání a svádění, jež ovíví kolem toho, kdo se při plavbě na lodi-církvi nemá na pozoru; takový člověk se snadno dopustí hříchu a nechá se pohltit propastí věčné zkázy.⁹⁷ Silné

⁹⁶ Cf. PETR BERCHORIUS, *Reduct. propr.* IX,78 (577a): „Sic vere charissimi facit diabolus in hoc mundo, volens enim homines in profundum peccatorum et tormentorum deducere; solet primo ante eum per tentationes ludere et multos falsos applausus et delectationes suggerere et per multas vias de uno ad aliud se transferre, ut sic possit hominem ad complacentiam inducere. Si vero videt, quod homo ad eum appropinquet, in malis suggestionibus se delectando et in malis cogitationibus immorando, tunc fortius insistit et dulciores saltus mentitur et fingit. Sic ergo fit, quod ubi non advertit, subito homo ad malum consensus capitur, ad malum opus trahitur et tandem in profundum peccati per obstinationem submergitur et sic tandem in inferno crudeliter devoratur. Ideo de diabolo potest dici illud Prov. 23. Ingrederis blande, novissime autem mordebit ut coluber.“ Záporný výklad podává rovněž KONRÁD Z MEGENBERGU, *Das Buch der Natur*, III,C,15; „mořský mnich“ je podle něho obrazem pokrytců, kteří k sobě lákají jiné lidi tím, že se tváří zbožně, pak je však spoutají hříchem a stáhnou do věčné záhuby. Autor končí pasáž o tomto monstru oblíbeným rčením každé doby: „Já se ale obávám, že takoví jsou dnes všichni.“

⁹⁷ Cf. PETR BERCHORIUS, *Reduct. propr.* IX,94,2 (581a): „Talis est diabolus... Iste enim fortissima habet brachia, quibus scilicet homines amplexatur. Et ista procul dubio nihil aliud sunt quam malae suggestiones, blandae delectationes, fallaces inductiones et fortes tentationes. Si quis enim incaute de navi Ecclesiae vel religionis vel de statu gratiae ad mare mundi et ad bona temporalia descendens brachiis istis ab isto insidiatore amplexatus fuerit, nisi cito ipsa a se abscederit, cito per malum consensus ad peccatum trahetur et per mala opera in profundum vitiorum transibit et tandem ab eo inferno devorabitur et peribit.“ V další interpretaci ztotožňuje autor chobotnici se špatnou ženou, která svého muže polapí pomocí tělesných objetí a lichotek a odvede jej od stavu božské milosti i od světských úřadů k hříchu a k hořké chudobě. Zachrání se pouze ten, kdo od sebe chapadla ženy odtrhne, maje na paměti výrok z knihy *Kazatel* (7,26): „A přicházím na to, že trpčí než smrt je žena, je-li léčkou, je-li její srdce síť a ruce pouta.“

paže má také monstrum *ceruleum* žijící v řece Ganze, které dokáže stáhnout z břehu pod vodu i slona. Podobně ďábel číhá v proudu lákadel a rozkoší, jež skýtá pozemský svět, až k němu sestoupí velcí a moudří muži, aby z něho načerpali požitky a bohatství. Zde na břehu tohoto toku se jich pak zmocní a pomocí svých dvou silných paží – pozemského soužení, kterým do nich tepe, a pokušení, jímž je k sobě přitahuje – je potopí do hlubiny hříchu a zkázy.⁹⁸ Ďábel však nejen číhá a strojí úklady v říčním proudu, ale neváhá se za svými vyhlédnutými obětmi pustit a vytrvale je pronásledovat. Jako kosatka útočí na velryby svými ostrými zuby a pak je zahání do úžin, na mělčiny nebo na útesy, tak také ďábel hryže prosté věřící svými pokušeními a poté je zahání do tísně chudoby, na mělčiny prostopášnosti, nebo způsobuje zatvrzelost v jejich srdcích, takže nakonec nejsou schopni uniknout hříchu, propadnou beznadějí a klesnou do hlubiny zmaru.⁹⁹

* * *

Již v předchozích studiích věnovaných lidským a mořským monstrům jsme konstatovali, že latinský výraz *monstrum* má širší škálu významů, než jsou obvyklé výklady tohoto slova v češtině. Použijeme-li české slovo „monstrum“, míníme obvykle něco abnormálně velikého, nějaký příšerný jev nebo lidskou či zvířecí zrůdu, obludu, netvora. Starověcí a především středověcí latinští autoři však označovali tímto termínem rozmanité tvory, kteří budili jejich pozornost jakýmkoli neobvyklým a zajímavým rysem ve svém vzhle-

⁹⁸ Cf. PETR BERCHORIUS, *Reduct. propr.* IX,29 (560a): „Fluvius Ganges, charissimi, significat fluxum deliciarum vel statum mundanae prosperitatis, qui semper fluitat sicut flumen. Iste ergo ceruleus diabolus significat, qui fortissimus est... Iste igitur magnis bestiis, id est magnis et prudentibus viris ad fluvium prosperitatis per affectum descendentibus et ibi aquas deliciarum et divitiarum haurientibus solet insidiari et ipsos per diversa vitia submergere et in profundum inferni deiicere et gravare... Iste enim habet duo fortissima brachia, scilicet tribulationem impellentem sicut dextrum et tentationem attrahentem sicut sinistrum. Istis ergo mediantibus homines in peccatum detrahit et eos in fluvio mundanae prosperitatis per peccatum submergit.“

⁹⁹ Cf. TOMÁŠ Z CANTIMPRÉ, *De nat.* VI,39; PETR BERCHORIUS, *Reduct. propr.* IX,83 (578a-b): „Vel potest dici de diabolo, qui simplices de novo ad religionem vel ad poenitentiam conversos solet tentationibus impetere et nunc in angustias paupertatis, nunc in vada luxuriae, nunc in saxa, id est duritiam cordis, ipsos inpellere, ita quod ipsi miseriae inexpertes, qui ad alta refugia orationis et contemplationis nesciunt recurrere, quandoque desperatione fracti ad profundum maris inferni seu peccati solent recedere, ubi orca diabolus eis finaliter obvians solet eos in inferno devorare crudeliter.“ Podle dalších Petrových výkladů je kosatka obrazem advokátů, úředníků a zlých vládců a tyranů, kteří pronásledují slabé a prosté lidi.

du nebo chování. Nepřekvapuje tedy, že ačkoli zařadili mnohé z nich do knih nazvaných *De monstris marinis* nebo *De hominibus monstruosis*, považovali je ve stejné míře za podivuhodné nebo zvláštní (*mirabilia*) jako za strašlivé či děsivé (*terribilia*). Stejná dvojnásobnost slova *monstrum* je patrná i v alegorických výkladech středověkých exegetů a moralizátorů, kteří neviděli žádný rozpor ve svých často naprosto protikladných interpretacích. Třebaže nacházíme pro některé mořské živočichy veskrze kladné výklady, neboť kupříkladu ve starostlivé péči sumce o jeho mláďata bylo možno jen stěží nalézt něco negativního, interpretace většiny ostatních mořských tvorů vychází z alegorického pojetí samotného moře, v němž středověcí exegeté viděli jedinou obraz pozemského světa a jindy symbol pekelné hlubiny.

Vzhled a chování konkrétních ryb, které v moři žijí, jsou tedy na prvním místě obrazem těch, kdo konají pouť na tomto pozemském světě a usilují o dosažení věčného života a jejichž současné žití v každém okamžiku doprovázejí a ovlivňují jejich tužby, sklony a ctnosti či slabosti, ale také činnosti, kterými se na tomto světě zaobírají, a kladný či záporný vztah k jejich bližním. V chování těchto lidí lze nalézt mnoho dobrého a podivuhodného, a proto nepřekvapuje, že středověcí moralizátoři připodobňují k některým mořským živočichům nejen Krista, apoštoly a mučedníky, kteří se obětovali pro spásu člověka, ale rovněž učence, řeholníky a kněží, kteří zasvětili svůj život službě Bohu a svým bližním.

Jiné mořské ryby však připomínají svým hrozným vzhledem a zlovolným chováním to nejhorší, co z člověka pochází – bezbožnost, krutost, nadutost, rozmařilost, touhu po majetku a po moci i přání pošpinit a očernit své bližní a způsobit jim co největší újmu. Takové vlastnosti a jednání nalézáme na tomto světě, avšak ten, kdo je v lidech vyvolává a podporuje ve snaze přivést je k věčné záhubě, je nejstrašlivější netvor žijící v moři – ďábel. Ve spojení s ďáblem již nelze považovat moře pouze za obraz pozemského světa; středověcí kazatelé a exegeté měli před očima spíše bezednou hlubinu pekla – propasti věčného utrpení a zkázy, do níž se ďábel snaží člověka svrhnout prostřednictvím hříchu.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Tato studie vznikla v rámci *Centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty*, výzkumný záměr Univerzity Palackého v Olomouci, projekt Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, MSM 6198959202.

Citované prameny

- AILIANOS (Claudius Aelianus, Klaudios Ailianos), *Peri zóón idiotétos (De natura animalium)*, (ed. a překlad) A. F. SCHOLFIELD, in: *Aelian. On the Characteristics of Animals*, I-III, London – Cambridge Mass. 1958-1959.
- AMBROŽ Z MILÁNA, *Hexaameron*, PL 14, sl. 123-274.
- ARISTOTELÉS, *De animalibus historia (Tón peri ta zóia historión)*, I-III, (ed. a překlad) PIERRE LOUIS, Paris 1964-1969.
- AUGUSTIN, *Enarrationes in Psalmos*, (edd.) D. ELIGIUS DEKKERS – IOHANNES FRAINPONT, CCL 38-40, Turnhout 1956.
- BASIL Z CAESAREJE, *Hexaameron (Devět kázání o stvoření světa)*, (překlad) KARLA KORTEOVÁ, Praha 2004 (řecko-české vydání).
- Bestiario moralizzato*, (ed.) LUIGINA MORINI, in: *Bestiari medievali*, Torino 1996, s. 493-525.
- BRUNO ZE SEGNI, *Expositio in Genesin*, PL 164, sl. 147-234.
- TÝŽ, *Sententiae*, PL 165, sl. 875-1078.
- The Bestiary (MS. li. 4.26, University Library, Cambridge)*, (ed.) M. R. JAMES, Oxford 1928.
- FILIP Z THAONU (Philippus Taonensis, Philippe de Thaün), *Bestiaire*, (ed. a překlad) LUIGINA MORINI, in: *Bestiari medievali*, Torino 1996, s. 112-279.
- GERVASIUS, *Bestiaire*, (ed.) PAUL MEYER, in: *Romania* 1, 1872, s. 420-443.
- TÝŽ, *Bestiaire*, (ed. a překlad) LUIGINA MORINI, in: *Bestiari medievali*, Torino 1996, s. 292-357.
- HRABANUS MAURUS, *De universo*, PL 111, sl. 9-614.
- TÝŽ, *Allegoriae in universam sacram Scripturam*, PL 112, sl. 849-1088.
- HUGO Z FOUILLOY (?), *De bestiis et aliis rebus*, PL 177, sl. 9-165.
- KONRÁD Z MEGENBERGU, *Das Buch der Natur*, (ed.) FRANZ PFEIFFER, Hildesheim – Zürich – New York 1994.
- Libellus de natura animalium*, (ed.) PAOLA NAVONE, in: *Le proprietà degli animali*, Genova 1983, s. 195-347.
- Navigatio sancti Brendani*, (ed.) CARL SELMER, Notre Dame 1959.
- OPPIANOS, *Haliutica*, (ed. a překlad) A. W. MAIR, in: *Oppian, Colluthus, Tryphiodorus*, Cambridge Mass. – London 1987, s. 200-515.
- OVIDIUS (Publius Ovidius Naso), *Haliuticon*, I-II, (ed.) FILIPPO CAPPONI, Leiden 1972.
- PETR BERCHORIUS, *Reductorium morale: II. De rerum proprietatibus*, Köln a. R. 1631.

- PETR Z BEAUVAIS (Pierre de Beauvais), *Le Bestiaire*, (ed.) GUY R. MERMIER, Lewiston (NY) 1992.
- Physiologus Graecus*, (ed.) FRANCISCUS SBORDONNE, Milano – Genova – Roma – Napoli 1936 (přetisk Hildesheim – New York 1976).
- Physiologus Latinus*, versio B, (ed.) FRANCIS J. CARMODY, Paris 1939.
- Physiologus Latinus*, versio Y, (ed.) FRANCIS J. CARMODY, in: University of California Publications in Classical Philology 12, 1933-1944, Berkeley – Los Angeles 1944 (přetisk New York – London 1971), s. 95-134.
- Physiologus Latinus*, versio BIs, (ed. a překlad) LUIGINA MORINI, in: *Bestiari medievali*, Torino 1996, s. 10-95.
- PLINIUS STARŠÍ (Gaius Plinius Secundus Maior), *Naturalis historiae libri XXXVII*, (edd.) CAROLUS MAYHOFF – LUDOVICUS IAN, Stuttgart 1967-1970.
- TÝŽ, *Naturalis historia IX*, (ed. a překlad) ETIENNE DE SAINT-DENIS, Paris 1955.
- TÝŽ, *Naturalis historia XXXII*, (ed. a překlad) ETIENNE DE SAINT-DENIS, Paris 1966.
- RICHARD Z FOURNIVALU (Richardus de Furnivalle, Richart de Fornival), *Bestiaire d'Amours*, (ed. a překlad) LUIGINA MORINI, in: *Bestiari medievali*, Torino 1996, s. 370-419.
- STRABÓN, *Geographica*, I-III, (ed.) AUGUSTUS MEINEKE, Leipzig 1866.
- TOMÁŠ Z CANTIMPRÉ (Thomas Cantipratensis), *Liber de natura rerum*, (ed.) H. BOESE, Berlin – New York 1973.
- VILÉM Z NORMANDIE (Guillaume le clerc de Normandie), *Le bestiaire*, (ed.) ROBERT REINSCH, *Le Bestiaire. Das Tierbuch des normannischen Dichters Guillaume le Clerc* (Altfranzösische Bibliothek, 14), Wiesbaden 1892 (reprint New York 1973).

Poděkování

Děkuji dr. Markovi Suchému a Mgr. Martinu Halatovi z Archivu Pražského hradu, kteří mi laskavě umožnili reprodukovat v této studii iluminace z rukopisu knihovny Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze L 11 (THOMAS CANTIMPRATENSIS, *Liber de natura rerum*).

SUMMARY

Mirabilia or terribilia?

Sea monsters as symbols in medieval exegesis

Although medieval biologists reported about many sea animals in books called *De monstris marinis*, they regarded them not only as wondrous or strange (*mirabilia*), but also as frightening or terrible (*terribilia*). The same ambivalency of the word *monstrum* is detectable in allegorical interpretations by medieval exegetes and moralizers who frequently interpreted the same symbol in contradictory terms.

In its positive aspect the sea symbolizes baptism, the Gospel or the Church, fish symbolize believers caught in the nets of the fishermen-apostles in order to reach eternal salvation through faith. On the other hand, the sea represents this world inhabited by small fish as well as huge monsters. Huge sea animals are the mighty ones in this world, while smaller fish are the common people of any age, status, language or sex. As some sea fish are harmless and have a simple diet and others are greedy and devour other sea animals, so it is in this world: some people are like the greedy fish, and though they are washed by the “sea water”, i.e. they have been baptized and received the Christian faith, they live as sinners and tyrants. The sea fish in all their variety of looks and behaviour represent the wanderers in this world who strive to attain immortality and whose life is constantly shaped by their desires, aspirations, virtues and weaknesses, with all their various activities and positive and negative attitudes to others. There is much admirable in their conduct and so it is not surprising that medieval moralizers compare some sea animals with Christ, the apostles and martyrs, who sacrificed their life for the salvation of mankind, but also scholars, monks and priests who have become the servants of God and neighbours. Terrible looks and spiteful behaviour of other sea fish recall the worst human qualities: godlessness, cruelty, arrogance, profligacy, greed for possessions and power, and desire to denigrate and harm others.

But the contemporary world is not afflicted by these unworthy Christians only. As the sea is stirred by whirls and winds, the world is also full of the waves of temptation, troubled by the storms of suffering and the winds of unrest. The ships that sail on this restless sea trying to reach the shore represent the Church and the faithful who sail on the wooden craft, the symbol of the Cross, for the haven of the eternal bliss. Their effort to reach the haven is

frustrated by terrible monsters, the most horrible of all being the spiteful killing dragon, the devil, who lives in the most profound depths of the sea. This depth is no longer a place in the world. Rather, in the eyes of the medieval exegetes the devil turns the sea into a symbol of the bottomless depth of hell down to which he constantly tries to drag the sailors by means of sin.